

GODTEMPLARHUSET I KALLMYR

Kulturhistorisk utredning angående fråga väckt om byggnadsminnesförklaring

Godtemplarhuset
Kallmyr 8:1 och 8:3
Ljusdals socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2018

Daniel Olsson

Kulturhistorisk utredning
Länsmuseets Dnr: 665/310
Lst Dnr: 4905-2018

GODTEMPLARHUSET I KALLMYR

Kulturhistorisk utredning angående fråga väckt om byggnadsminnesförklaring

Godtemplarhuset
Kallmyr 8:1 och 8:3
Ljusdals socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2018

Rapport 2018:31
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2018

Omslagsbild: Godtemplarhuset i Kallmyr från sydöst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2013-07-01.

Titelsidans bild: Detalj av framsidan till en av de protokollböcker för logen 2036 Ljusbringaren i Kallmyr som förvaras hos Arkiv Gävleborg, Gävle.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Utredningens uppdrag och syfte	6
Metod och avgränsningar.....	6
Nykterhetsrörelsen	7
Gävleborgs län.....	9
Logehusens placering och utformning	9
Logehusens användning och betydelse.....	10
Godtemplarhuset i Kallmyr	13
Logeverksamhetens framväxt.....	13
Byggnadens historia och användning	14
Byggnadsbeskrivning	17
Åtgärdsförslag.....	25
Jämförande studie	26
Sverige.....	26
Gävleborgs län.....	28
Kulturhistoriska slutsatser.....	31
Länsmuseets rekommendation.....	33
Tekniska och administrativa uppgifter.....	34
Källor	34
Arkiv.....	34
Tryckta källor	34
Internet	35
Otryckta källor.....	35
Informanter.....	35
Bilaga. Nykterhetslogers byggnader i Gävleborgs län.....	36

Figur 1. Utdrag ur cX-kartan. På den övre kartan framgår Godtemplarhusets läge markerad med en röd prick i förhållande till Ljusdals centrum och på den undre kartan visas Godtemplarhusets närområde med den aktuella byggnaden markerad med en röd pil. Byggnaden på andra sidan vägen rakt söder om Godtemplarhuset är Kallmyrs fd skola.

Figur 2. Godtemplarhuset från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2018-09-06.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har fått i uppdrag av Föreningen Logen No 2036 Ljusbringaren i Kallmyr u.p.a. att utföra en kulturhistorisk utredning om Godtemplarhuset i Kallmyr. Bakgrunden är att föreningen har väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av Godtemplarhuset i Kallmyr. Länsstyrelsen har därför önskat ett kulturhistoriskt underlag för att kunna fatta beslut i frågan. Utredningen har utförts under perioden augusti till oktober 2018 av byggnadsantikvarie Daniel Olsson som även har sammanställt denna rapport.

Nykterhetsrörelsen var tillsammans med arbetarrörelsen och frikyrkorörelsen en av de tre stora folkrörelserna som växte fram i Sverige under 1800-talets senare hälft. Enbart i Gävleborgs län startades hundratals nykterhetsloger och många av dessa byggde även egna hus. IOGT-logen Ljusbringaren i Kallmyr bildades 1895 och fick 1907–1908 möjlighet att uppföra en egen samlingslokal i byn. Timmerstommen från ett bostadshus på en hälsingegård återanvändas vid bygget. Husets utformning följde traditionen inom IOGT-rörelsen med förstuga med omklädningsrum, stor sal med läktare och scen, liten sal och kök samt på övervåningen en vaktmästarbostad om två rum och kök. År 1941 upphörde den ordinarie logeverksamheten, men byggnaden fortsatte att användas för sammankomster, om än alltmer sparsamt med tiden och huset fick förfalla. I mitten av 1970-talet påbörjades en omfattande renovering med hög antikvarisk ambitionsnivå att bevara husets ursprungliga karaktär.

Byggnaden är med största sannolikhet en av Gävleborgs läns allra bäst bevarade nykterhetsloger som behållit ovanligt mycket av sin ursprungliga karaktär. Exteriören har förutom tillkomst av plåttak och värmepumpar inte genomgått några förändringar. I interiören framstår den stora salen med sina oförändrade ytskikt som byggnadens bäst bevarade rum. I byggnaden finns även möbler och skåp med regalier från ordenstiden bevarade. Sammantaget gör detta att byggnaden har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. I Gävleborgs län finns idag inga egentliga folkrörelsebyggnader skyddade som byggnadsminnen. I landet finns totalt 68 folkrörelsebyggnader varav 11 nykterhetsloger. Enligt de uppgifter länsmuseet fått fram har ingen av dessa nykterhetsloger en interiör med delvis omålade ytskikt. Byggnaden är således att betrakta som en god representant för ett logehus från 1900-talets början. Länsmuseets rekommendation till länsstyrelsen är således att byggnaden bör skyddas som byggnadsminne.

UTREDNINGENS UPPDRAG OCH SYFTE

Fastighetsägaren Föreningen Logen No 2036 Ljusbringaren i Kallmyr u.p.a. har väckt fråga om byggnadsminnesförklaring av Godtemplarhuset i Kallmyr. För att kunna ta ställning i denna fråga har Länsstyrelsen Gävleborg önskat ett kulturhistoriskt underlag och Föreningen Logen har därför valt att anlita Läns-museet Gävleborg för att utföra detta uppdrag. Utredningen är tänkt att bland annat försöka ge svar på följande frågeställningar:

- Hur kom byggnaden till och hur har den förändrats sedan den uppfördes?
- Hur typisk är denna byggnad i förhållande till övriga nykterhetsbyggnader som har funnits i Gävleborg?
- Finns det fler lika välbevarade logebyggnader från nykterhetsrörelsen i Gävleborgs län?
- Hur står sig godtemplarhuset i Kallmyr i förhållande till de nykterhetsloger i landet som redan är skyddade som byggnadsminnen?

METOD OCH AVGRÄNSNINGAR

Denna utredning bygger på en genomgång av en mängd olika källor av skilda slag samt platsstudier i den aktuella byggnaden. Relevant litteratur både om nykterhetsrörelsen nationellt och regionalt sett har studerats. Arkivmaterial om nykterhetsloger i Länsmuseum Gävleborgs och Arkiv Gävleborgs arkiv har använts. Länsmuseum besiktigade Godtemplarhuset i Kallmyr år 2013, men har i samband med denna utredning gjort flera kompletterande besök för mer detaljerade genomgångar. I samband med detta har även muntliga uppgifter inhämtats från flera personer som varit verksamma i föreningen. Vad gäller godtemplarhusets och logens historia är den redan väl skildrad av föreningens ordförande Bengt Larsson i *Jubileumsskrift Kallmyr Godtemplarhus 100 år 1908-2008*, så därför har ytterligare efterforskningar inom detta område inte prioriterats. Byggnaden har beskrivits i text och bild och därefter har jämförelser gjorts.

Då nykterhetsrörelsen var mycket stor i Gävleborgs län och verksamheten omfattade mängder av byggnader har det inte funnits någon rimlig möjlighet att genomföra någon totalinventering av samtliga nykterhetslogers hus inom detta projekts ram. Uppgifter om olika byggnader som har ägts av nykterhetsloger, i första hand IOGT, men i vissa fall även andra, har förts in i en tabell som är tänkt att ge en bild av mängden nykterhetsbyggnader som har funnits, trots att den är långt ifrån komplett, se bilaga. Länsmuseum har även haft kontakt med personer verksamma inom IOGT-NTO i Gävleborgs län för att fånga upp eventuella ytterligare välbevarade logebyggnader.

Länsmuseum har i sökandet utgått från tillgängliga byggnadsinventeringar i Gävleborgs län där olika nykterhetsbyggnader har pekats ut och försökt följa upp vad som hänt med dessa byggnader därefter. För att sätta in dessa nykterhetsloger i ett större sammanhang har en jämförelse gjorts med skyddade folk-rörelsebyggnader i landet, med särskild inriktning mot nykterhetsrörelsens byggnader. Uppgifter har i samband med detta inhämtats från Kulturmiljö vid Länsstyrelsen Jämtland, där det största antalet skyddade nykterhetsloger finns i landet. Eftersom det är upp till länsstyrelsen att besluta om byggnaden uppfyller de krav som ställs för att kunna förklaras som byggnadsminne innehåller denna utredning inga förslag på utformning av eventuella skyddsbestämmelser eller förslag på vilka interiörer som eventuellt skulle kunna skyddas, men länsmuseum kan givetvis bidra med råd kring detta i ett senare skede om det blir aktuellt.

Ett internt samrådsmöte kring det framtagna materialet om nykterhetslogerna i länet samt de skyddade logerna i landet har hållits. I detta möte deltog Ingela Broström, Ulrika Olsson och Daniel Olsson, samtliga Läns museet Gävleborg.

NYKTERHETSRORELSEN

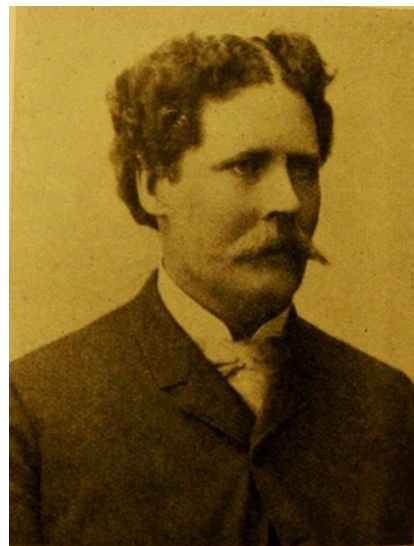
Under 1800-talet ökade tillgången på brännvin i samhället. Husbehovsbränningen, som under en period varit förbjuden i Sverige, blev nu åter tillåten. Enligt beräkningar uppgick spritkonsumtionen kring 1850 till 23 liter per person och år.¹ Detta ska jämföras med nutidens konsumtion om cirka nio liter per invånare.² Då Sveriges befolkning växte kraftigt vid denna tid och många stod utan arbete ledde denna stora alkoholkonsumtion till mycket sociala problem, vilka främst drabbade de fattigare i samhället.

Som en motreaktion till den omfattande spritkonsumtionen bildades på 1830-talet olika nykterhetsföreningar. Från början ställdes främst krav på ett måttligt bruk av alkohol, men ganska snart bildades föreningar som krävde fullständig avhållsamhet från alkohol. En av de mer betydande personerna som utmärkte sig vid denna tid var prosten Peter Wieselgren som under flera decennier reste kring i landet som talare och uppmanade folk att bilda nykterhetsföreningar. Denna tidiga nykterhetsrörelse nådde sin höjdpunkt kring 1845 med cirka 100 000 löst knutna medlemmar i landet, men den minskade därefter snabbt i storlek. Rörelsen kom dock att få en betydande opinionsskapande roll inför att Riksdagen antog 1855 års nykterhetslag som kraftigt inskränkte husbehovsbränningen. Fem år senare förbjöds husbehovsbränningen helt, vilket på vissa håll i landet ledde till oroligheter.

År 1841 föddes Olof Bergström i byn Ländsjö i Bjuråkers socken i Hälsingland, en person som kom att få mycket stor betydelse för nykterhetsrörelsens spridning i Sverige. Vid grunden efter det hus där han föddes och växte upp i Ländsjö står en minnessten rest och intill finns informationstavlor om hans liv och verk.³

Figur 3. En minnessten står rest mitt på grunden till Olof Bergströms barndomshem i Ländsjö i Bjuråkers socken. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-24.

Figur 4. Olof Bergström. Foto från IOGT-skrift utgiven på 1930-talet.

¹ Nyström, B. s.4

² www.systembolaget.se

³ Ländsjö utomhusmuseum

År 1851 bildades i Amerika nykterhetslogen IOGT, vilket stod för *International Orders of Good Templars*. Rörelsen hade ursprungligen en stark religiös underton och stod väckelserörelsen nära.⁴ IOGT hämtade även inspiration från bland annat Frimurarna. Till skillnad från andra logesällskap var emellertid IOGT ingen hemlig orden utan en sluten förening med ordensmässiga arbetsformer. Rörelsen växte snabbt och lockade många nya medlemmar. Olof Bergström kom i kontakt med IOGT i England och Amerika och var den drivande när den första svenska IOGT-logen Klippan stiftades i Göteborg 1879. Bergström, som även var verksam som baptistpredikant, var en skicklig agitator och efter hans uppmaningar instiftades på fem månader ytterligare 16 IOGT-loger runt om i landet.⁵ Till skillnad från andra ordenssällskap i landet som främst hade varit inriktade mot de högre stånden var alla människor välkomna som medlemmar i IOGT oberoende av kön, ras, politisk uppfattning och samhällsklass.⁶

Rörelsen växte snabbt även i Sverige och lockade många att gå med. När IOGT instiftades i Sverige hade rörelsen redan delats i två huvudinriktningar. Med tiden uppstod även ytterligare motsättningar och inre stridigheter inom nykterhetsrörelsens olika delar vilka gjorde att flera liknande slutna ordenssällskap bildades, bland annat:

NGTO	Nationalgodtemplarorden
TO	Templarorden
NTO	Nationaltemplarorden (bildad 1922 genom sammanslagning av ovanstående två föreningar).

Förutom dessa bildades även andra nykterhetsföreningar med kristen grund, exempelvis:

SBF	Sveriges blåbandsförening
	Vita bandet

Och därtill instiftades även nykterhetsföreningar som stod för religiös neutralitet:

NOV	Nykterhetsorden Verdandi
MHF	Motorförarnas helnykterhetsförbund

Störst av alla dessa nykterhetsorganisationer var utan tvekan IOGT, men vissa av de ovan nämnda nykterhetsföreningarna hade starka fästen i särskilda delar av landet.⁷ På 1910-talet nådde nykterhetsrörelsen sin höjdpunkt i Sverige med som mest sammanlagt omkring 380 000 medlemmar.⁸ Jämtland var det län i Sverige där det uppfördes allra flest logehus i förhållande till befolkningens storlek.⁹ Efter 1930-talet försvann med tiden mer och mer av de ordensliknande mötesformerna. Med tiden skedde även sammanslagningar mellan de olika föreningarna och 1970 gick IOGT och NTO samman i organisationen IOGT-NTO, som fortfarande har kvar detta namn.¹⁰

⁴ Nyström, B. s.4ff

⁵ www.wikiwand.com/sv/IOGT

⁶ Nyström, B. s.8

⁷ Karlsson, B, s.18f

⁸ Palmblad S. s.13

⁹ www.bebyggelseregistret.raa.se (sökning: Ede föreningshus, Jämtlands län)

¹⁰ Nilsson, I. s.26

Figur 5. Medlemmar i logen Lintujärvi framför sin nykterhetsloge i Fågelsjö i Los socken med Orsa Finnmark 1911. Foto i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

Gävleborgs län

Den första nykterhetslogen som instiftades i Gävleborgs län var i Gävle 1880 och därefter tillkom allt fler loger, först i tätorterna och sedan även i mindre byar på landsbygden.¹¹ Även i Gävleborg växte rörelsen kraftigt kring sekelskiftet 1900 och mängder med nya loger bildades vid denna tid. År 1902 fanns exempelvis 60 loger enbart i IOGT:s distrikt Norra Hälsingland.¹² Vid denna tid höll emellertid fortfarande relativt många föreningar möten i skolhus eller i privata hem där tillräckligt stora lokaler kunde upplåtas. Under 1930- och 1940-talet var det även vanligt att nykterhetsföreningarna uppförde sommarhem och scoutstugor, då verksamheten med tiden fick en förändrad inriktning och ungdomsloger instiftades på många håll. Under 1900-talets senare del minskade antalet loger relativt kraftigt. År 1966 fanns det totalt 56 nykterhetsloger i Hälsingland och 38 i Gästrikland och merparten av dessa tillhörde IOGT.¹³ Idag (2018) består IOGT-NTO av 17 föreningar i Hälsingland och fem i Gästrikland.¹⁴

Logehusens placering och utformning

Redan 1881, två år efter att Godtemplarorden hade grundats i Sverige, uppfördes organisationens första egna ordenshus, nämligen i Arboga. Under 1880-talet byggdes sedan logehus huvudsakligen i städerna. I Östersund uppförde IOGT 1884 en byggnad som under många år var världens största logebyggnad och ett av Sveriges största trähus.¹⁵ Denna byggnad går idag under namnet Gamla teatern och är skyddad som byggnadsminne.

På landsbygden användes från början ofta befintliga lokaler som bönhus och skollokaler, men då dessa inte kunde användas för all den verksamhet som logerna ville bedriva uppstod ofta en önskan om att uppföra en egen lokal.

¹¹ Gefle Dagblad, tidningsartikel 2008-06-02

¹² Tabellsammanställning utförd av Bengt Larsson över Hälsinglands norra distriktsloge av IOGT 1902

¹³ Karlsson, B. s.37

¹⁴ Johansson, B-M. Verksamhetsutvecklare IOGT-NTO Gävleborg. Mailväxling november 2018

¹⁵ Karlsson, B. s.22

Medan logerna oftast måste köpa dyra tomter i centrala lägen till sina hus i städerna, fick de vanligtvis tomter utan, eller till relativt låg, kostnad av medlemmar på landsbygden. Vanligtvis placerades nykterhetshusen där marken inte var lämplig att odla.¹⁶

De tidiga föreningarna kunde enligt lagstiftningen inte få egen lagfart på fast egendom. Detta gjorde att det bildades särskilda byggnadsföreningar för att uppföra och ansvara för logebyggnaderna. Enligt 1895 års lagstiftning för ekonomiska föreningar kunde alla medlemmar i en loge ingå i en byggnadsförening utan något insatskapital. Detta ändrades genom ny lagstiftning 1911 då bara de som hade köpt andelar hade rösträtt i en förening. Först 1951 ändrades lagen så att även ideella föreningar själva kunde äga fast egendom. Detta innebär att många byggnadsföreningar då överlämnade husen till sina loger och att byggnadsföreningarna vanligtvis omvandlades till styrelser.

Ofta uppförde medlemmarna sina logehus på landsbygden gemensamt med material de själva eller andra skänkte till bygget. Ytterligare medel som krävdes samlades in genom insamlingslistor, fester och auktioner. I vissa fall köptes äldre hus in som byggdes om och anpassades efter logens storlek och behov, men många gånger uppfördes även helt nya byggnader. Först på 1910-talets senare del togs det fram allmänna nationella mönsterritningar till ordenshus, men vid denna tidpunkt var redan merparten av landets logehus uppförda.¹⁷

Figur 6. Logehuset i Bergby 1928. Foto i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

Logehusens användning och betydelse

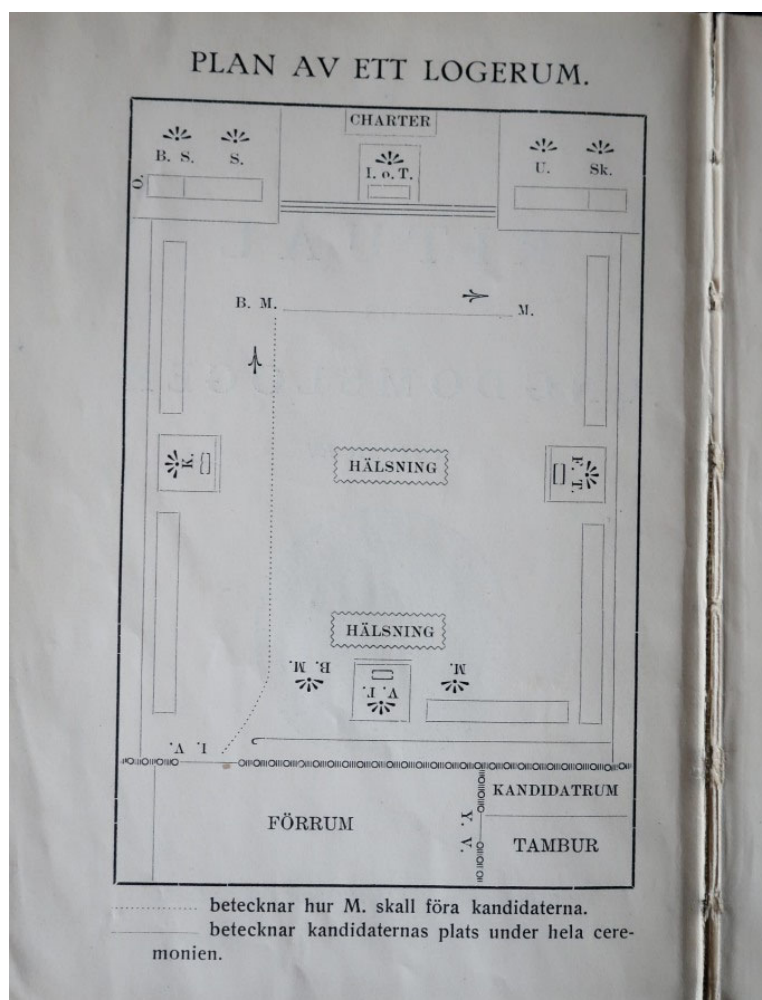
Logearbetet inom IOGT följde stort ett antal ritualer, vilka även påverkade byggnadernas utformning. Trots att byggnaderna många gånger skiljde sig åt i sin arkitektur och gestaltning följde de vanligtvis en viss grundstruktur: En loge hade vanligtvis på bottenvåningen en stor och en liten sal och i anslutning till dessa fanns en förstuga, vanligtvis med biljettlucka, och ett omklädningsrum. I eller intill omklädningsrummet förvarades vanligtvis regalierna, dvs ordens-tecknen, de färgade kragar med olika bostavsförkortningar som logemed-

¹⁶ Karlsson, B. s.23

¹⁷ Sundin U. s.5

lemmarna bar vid sina sammankomster. I den stora salen, som hade högre takhöjd, fanns oftast en scen och var logen lite större inrymde den även gärna en läktare. I anslutning till den mindre salen, där kaffe vanligtvis skulle serveras, förlades ett kaffekök. Om det fanns behov byggdes ofta en mindre lägenhet till en vaktmästare intill eller ovanpå den mindre salen. I den stora salen hade chartern, dvs den underskrivna fullmakten utfärdad av IOGT och utformad som ett diplom, en hedersplats på väggen.

Verksamheten i logen styrdes ursprungligen även av *Det oskrivna arbetet* vilket var ett antal ordenshemligheter som hörde till en förening. Det kunde röra hur logemedlemmarna skulle uppträda på ett logemöte, men även särskilda igenkänningstecken som medlemmarna kunde använda sig av utanför logelokalen för att känna igen andra godtemplare. Särskilt intagningen av en ny medlem omgavs av många speciella ritualer. Först förrättades inval bland logemedlemmarna genom så kallad balloting, då medlemmarna fick avge röster genom att lägga olikfärgade kulor i en röstningsurna. Vid själva intagningen möblerades den stora salen enligt ett särskilt mönster. Lokalen bevakades av en yttre och en inre vakt. Sedan den nyinvalde medlemmen erlagt medlemsavgift försågs personen med en vit¹⁸ regalie och fördes under välkomstsång in mitt på golvet i

Figur 7. Utdrag ur IOGT-skrift över ett logerum med förkortningar för de olika ordensmedlemmarnas titlar.

¹⁸ Den vita färgen symboliserade tvagningen från dryckesseden. (Nyström B. s.21)

den stora salen. Därefter avlade personen med handen på hjärtat sitt nykterhetslöfte, omsluten av de övriga logemedlemmarna hand i hand i ring runt vederbörande.¹⁹ Grundtanken med ritualerna var att en godtemplare skulle känna igen sig var än i världen personen besökte en nykterhetsloge.

Nykterhetslogerna blev emellertid inte enbart en plats för logernas formella möten. I dessa byggnader anordnade logen även föreläsningar och föredrag, diskussioner, auktioner, basarer, uppträdanden i form av sång, musik och teater och senare även filmvisning. På många platser var nykterhetslogerna, vid sidan av väckelserörelsens byggnader, de första allmänna samlingslokalerna i trakten. Diskussionstillfällena var ett sätt att träna medlemmarna att framträda offentligt och kunna argumentera för sin sak. På detta sätt innebar nykterhetslogerna att mängder med människor fick lära sig att framföra ett budskap, argumentation och mötesteknik. Logerna kom därigenom att bidra till många personers senare engagemang fackligt och politiskt och således bli en skola i demokrati.

Figur 8. Den gävlebaserade IOGT-logen Magnus Huss 50-årsjubileum 1941. Foto i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

I nykterhetslogerna anordnades från 1890-talet och framåt vanligtvis även ett logebibliotek, för att möjliggöra studiecirkel och kurser i olika ämnen för logemedlemmarna. De blev på så vis en viktig föregångare till folkbiblioteken. Även om boksamlingen ibland rymdes i ett enda bokskåp, blev logebiblioteket för många medlemmar en viktig inkörsport till litteratur och läsning.

Nykterhetslogen spelade även en social roll i samhället då medlemmarna genom små avgifter kunde hjälpa varandra om någon var i behov av stöd. Dessutom anordnades ofta både godtemplarbröllop och godtemplarbegravningar i logernas regi.²⁰ Logerna gavs ofta namn som beskrev kampen mot alkoholberoendet, som ”Seger vunnen” eller ”Räddningsbåten”, men logenamn som påminde om någon känd person som ”Oscar den I:s minne”, eller någon plats, förekom också.

¹⁹ Nyström B. s.12ff

²⁰ Nyström, B. s.12ff

Figur 9. Godtemplarhuset i Kallmyr från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2018-09-06.

GODTEMPLARHUSET I KALLMYR

Kallmyr är en by som ligger cirka 10 kilometer sydväst om Ljusdals tätort. Godtemplarhuset är beläget längs en byväg mitt emot den fd skolan, cirka 50 meter öster om landsvägen mellan Skästra och Ygskorset. Nedanstående historik bygger till största delen på uppgifter från Bengt Larssons *Jubileumsskrift Kallmyr Godtemplarhus 100 år 1908-2008*. För mer bakgrundsfakta hänvisas till denna.

Logeverksamhetens framväxt

I slutet av 1800-talet var lönnbränneriet omfattande på många håll och Kallmyr ansågs av vissa vara en by som hade rykte om sig att vara ett sådant tillhåll. För att komma till rätta med dessa problem bildades år 1895 i Kallmyr en godtemplarloge som fick namnet *Logen No 2036 Ljusbringaren Kallmyr av International Order of Good Templars*. Under de första åren höll logen till i skolhusen i Kallmyr och Sjövästa. I Godtemplarhusets övervåning står idag en skänk som har använts som ett regalieskåp. Eftersom denna är försedd med handtag på sidorna och således var relativt lätt att flytta är det möjligt att den kan ha använts redan innan logen fick en permanent egen lokal. Ganska omgående inleddes diskussioner inom logen om att få till en egen logelokal i bygden. 1902 bildades därför *Kallmyr Sjövästa byggnadsförening u.p.a.* Tyvärr finns inga kända arkivhandlingar bevarade från denna byggnadsförening varför planeringsarbetet inte går att följa i detalj, men mycket är ändå känt genom andra handlingar. Samma år inköpte logen Krågs fastighet i Kallmyr, ett torp i byn, men då byggnaden brann ned kom den aldrig att omvandlas till något logehus och fastigheten såldes relativt omgående för cirka 600 kronor.²¹

²¹ Larsson, B. s. 12ff

Figur 10. Gården Kôrå i Ytteryg i Färila socken före 1905. Bostadshuset till vänster i bild monterades ned och återanvändes när Godtemplarhuset uppfördes. Huset till höger står fortfarande kvar på samma plats. Foto hos Bengt Larsson, Kallmyr.

Byggnadens historia och användning

År 1905 köpte logen istället den nuvarande fastigheten som låg mitt emot Kallmyrs skola för 180 kronor. Vid denna tid hade logen cirka 100 medlemmar. En tvåvåningsbyggnad från gården Kôrå i grannbyn Ytteryg inköptes troligen samma år och revs för att flyttas till platsen och ingå i det nya huset. Året efter inleddes terrasseringsarbetet på den nya tomten och insamlingar av medel till bygget pågick, bland annat genom att anordna en stor fest vid gården Halvers i Kallmyr. År 1907 påbörjades husbygget. Cirka två tredjedelar av den nedplockade timmerstommen återuppfördes i sin helhet och kom att utgöra den östra delen av föreningshuset, där bland annat den lilla salen och köket är belägna. Återstående virke användes troligen delvis vid upptimringen av husets västra del som förlades i vinkel för att inrymma den stora salen. Om även ytterligare återanvänt virke nyttjades vid bygget eller om timret till denna del fälldes för detta ändamål är inte känt. Det nya huset invigdes den 13 december 1908 och fick då namnet Föreningshuset.

Figur 11. Godtemplarhuset från sydöst under 1920-talets första hälft. Inramat fotografi i finrummet på övervåningen i huset. Bilden är här beskuren.

När föreningshuset stod färdigt minskade emellertid antalet medlemmar till cirka 50. Byggnadsföreningen som ägde huset hamnade samtidigt i ekonomiska svårigheter och fick låna pengar av logen vid flera tillfällen. År 1914 gick byggnadsföreningen i likvidation och sedan följde en lång period av förhandlingar då logen försökte överta ägandet av byggnaden. Eftersom en loge vid denna tidpunkt inte fick äga fast egendom bildades istället nu *Föreningen Logen No 2036 Ljusbringaren i Kallmyr u.p.a.* och först 1921 erhöll denna förening lagfart på fastigheten, som därefter fick namnet Godtemplarhuset.

År 1921 drogs vattenledning till de båda köken i godtemplarhuset och två år senare installerades elektricitet på bottenvåningen. På 1920-talet ersattes även de tidigare kaminerna i den stora och den lilla salen med nuvarande stora plåtklädda kaminer vilka var utformade som en kakelugn med plåthölje och mycket mer värmeeffektiva än sina föregångare. En av de ursprungliga kaminerna finns fortfarande bevarad i byn. Vid denna tid kom även staketet med tillhörande huggna stenstolpar på plats. Under hela 1920-talet fortsatte de ekonomiska svårigheterna för logen och olika alternativ till lösningar på problemen diskuterades. Under en period under år 1928-1930 hölls heller inga logemöten.

Eftersom skolhuset på andra sidan byvägen blev för litet hyrde skolan lokaler i godtemplarhuset under perioden 1929-1939. De använde då den lilla salen för undervisning för klass 4-6. Resterande rum på övervåningen uthyrdes under några år som lärarbostad, men sedan läraren flyttat till en annan bostad i byn omvandlades finrummet i lägenheten till slöjdsal. Uthyrningen innebar att logens mest akuta ekonomiska problem kunde lösas under ett antal år.

Figur 12. Lilla salen som skolsal. Foto taget kring 1934. Foto hos Bengt Larsson, Kallmyr.

Under ett tiotal år i början av 1900-talet hade logen haft en ungdomsloge med namnet *No 535 Lilla Ljusbringaren*, men denna upphörde 1918. År 1934 bilades ungdomslogen *No 2225 Unga viljor* under ledning av Gunnar Snäll. Ungdomslogen hade under fem år en omfattande verksamhet då det anordnades skidtävlingar, cykelutflykter samt inte minst teaterföreställningar och sketcher. År 1939 lades ungdomslogen ned och Gunnar Snäll och kvarvarande medlemmar gick över till logen. Enbart två år senare lämnade Snäll och sex andra

medlemmar logen av okänd orsak och därefter upphörde plötsligt även logens verksamhet sommaren 1941.

Byggnaden fortsatte dock att användas till olika former av sammankomster, bland annat av *SLU – Sveriges Lands Ungdom*, fram till 1950-talet och lägenheten hyrdes ut till en privatperson. Efter mitten av 1960-talet lämnades dock huset tomt och förfallet tilltog. Bland annat var taket över den stora salen i akut behov av åtgärder.

Figur 13. Godtemplarhuset 1975, i stort behov av åtgärder. Foto hos Bengt Larsson, Kallmyr.

I mitten av 1970-talet uppmärksammade Jan Sundberg från Ytteryg Bengt Larsson och flera andra personer i Kallmyr med omnejd på byggnadens skick och en grupp bildades för att försöka rädda och renovera godtemplarhuset. Då föreningen som ägde huset inte var nedlagd kunde den nya intressegruppen rekonstruera en styrelse och ta över denna förening. De första åtgärderna utfördes med små bidrag och huvudsakligen med ideella arbetsinsatser. Nu försågs bland annat hela taket med pannplåt och förstärkningar av järn sattes in.

År 1981 sökte och fick föreningen ekonomiskt stöd genom kommunens IKS-medel för att genomföra en större renovering av interiören varvid huset försågs med el och vaktmästarlägenheten renoverades. Arbetet utfördes i samråd med länsmuseet och med hög antikvarisk ambitionsnivå.

Då huset tidigare endast hade haft ett utedass uppfördes 1983 en separat fristående toalettbyggnad ritad av arkitekt Lennart Färlin, Lannås AB, Ljusdal. Orsaken till detta var att föreningen därmed ville undvika ingrepp i den ursprungliga rumsindelningen i godtemplarhuset. Mark har därefter köpts till för att möjliggöra en avloppsanläggning och parkering inom den egna tomten.

Godtemplarhuset används idag inte längre för några nykterhetsmöten, men är alltjämt en mötesplats för olika former av sammankomster, fester och musikuppträdanden. Huset har även lockat till sig särskilda grupper: Filmen om spelmannen Hultkläppen från Hassela har scener som är inspelade i denna byggnad och byggnaden användes en tid även till kurser för schamaner(!)²².

²² Larsson, B. s.12ff

Figur 14. Godtemplarhuset från nordväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2018-09-05.

Byggnadsbeskrivning

Godtemplarhuset är placerat mitt på tomten och huset är uppfört i vinkel i två våningar med stomme av liggande timmer. Då huset är placerat i ett suterrängläge finns en mindre källardel inrymd under husets nordvästra del.

Exteriör

Byggnaden har till största delen en stenfot av huggen sten, men den norra delen bärs upp av huggna stenstolpar med mellanliggande rödmålad panel. Fasaden utgörs av synligt liggande rödmålat timmer och vitmålade fönsterbågar med spröjsade fönster och snickerier i samma kulör. De många och stora fönstren ger byggnaden en speciell karaktär.

Vid de båda entréerna finns brunmålade pardörrar med glasade partier, vid huvudentrén försedda med lejonprydda grå gjutjärnsgaller. De båda entréerna skyddas av brokvistar med räcken med träspjälor och utsmyckningar i trä i vit och ljusblå färgsättning. Brokvistarna har tresidiga tak täckta med takspån. Vid huvudentrén finns en kort nytillverkad ramp av trä. Huset har sadeltak med brutna gavelspetsar med yttertak av gråmålad pannplåt. Byggnaden har två skorstenar med synligt tegel och profilerade krön. Sedan några år tillbaka har även byggnadens västra och östra fasad utrustats med en värmepump som är monterad på timmerväggen på respektive fasad.

Källarvåning

Under husets nordvästra del har en källare med gjutna väggar och golv uppförts och denna del används för förvaring av bänkar mm. Under byggnadens nordöstra del finns utrymmen som nyttjas som vedbod. Från källaren löper en rak trätrappa från 1970-talet upp till logerummet öster om scenen.

Figur 15. Den stora salen mot söder. Dörren till vänster leder till omklädningsrummet, den högre dörröppningen i mitten till förstugan och dörren till höger till ett förrådsrum där även den som skötte biljettluckan stod. Ovanpå dessa utrymmen återfinns den södra läktaren. Foto från norr. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-06.

Bottenvåningen samt läktare

Via byggnadens huvudentré som är vänd mot söder nås via en pardörr en förstuga med trägolv och pärlspontspanel på väggar och innertak, vilka enbart är grundmålade i gråvit kulör. I farstuns västra del löper en svängd trappa upp till den stora salens södra läktare och även här är pärlspontspanelen enbart grundmålade. I farstuns västra vägg finns en liten biljettlucka vars fönsterfoder sannolikt har vitmålats i modern tid. På farstuns östra sida finns ett kvadratisk omklädningsrum med trägolv och väggar samt tak av pärlspontspanel målad enbart med grundfärg. Längs väggarna och i taket finns numrerade krokar för upphängning av besökarnas ytterkläder. Läktaren har trägolv och två ursprungliga träbänkar placerade på olika avsatser. På en av timmerväggarna finns spår efter pilkastning, troligen från någon basar som hållits i byggnaden.

Figur 16. Numrerade krokar i omklädningsrummet.

Figur 17. Biljettluckan.

Figur 18. Den stora salen sedd från den södra läktarens västra del med scenen, den norra läktaren, plåtkaminen och dörren till den lilla salen. Foto från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-06.

Norr om dessa utrymmen ligger den stora salen som utgörs av ett rum med måtten 8,5×8,5 meter och 6,5 meters takhöjd i rummets mitt. Den stora salen har ett obehandlat trägolv som lades in på 1980-talet, då det gamla var för slitet. Golvet levererades från Ygs ångsåg. Väggarna är klädda med pärlspontspanel till bröstningshöjd. Panelen är endast målad med gråvit grundfärg. Övanför denna består väggarna huvudsakligen av obehandlat bilat timmer med undantag av partiet kring scenen som har målats vitt efter 1980-talets början.

På rummets norra vägg sitter strax under läktarbröstningen de två ineenheterna till luftvärmepumparna. Innertaket följer yttertakets lutning närmast långsidorna men är till största delen horisontellt. Det är utformat med omålad pärlspontspanel. Den stora spännvidden gör att rummet är försett med tre dragstag av järn, ett ursprungligt i mitten och två som sattes in på 1970-talet för att säkra stommen. I taket hänger en ljuslykta, men det finns även ytterligare krokar där fler ljusarmaturer tidigare eventuellt kan ha varit upphängda. Mitt på den östra väggen finns en trähylla där ursprungligen en stor fotogenlampa stod placerad.

Den stora salen får dagsljusbelysning via stora spröjsade fönsterbågar mot väster. I rummet finns en eldstad i form av en hög rund plåtklädd kamin av kakelugnsmodell. Den lösa inredningen består av träbänkar vilka tillverkats med utgångspunkt från bevarade äldre bänkar som finns kvar i huset. I rummet finns även några mindre bord med svarvade ben och lådor som sannolikt varit låsbara. Dessa användes med stor säkerhet vid logesammanträdena, då det fanns behov att kunna låsa in viktiga handlingar mellan mötena.

Den norra delen av den stora salen utgörs av scenen med väggar av vitmålad pärlspontspanel. Scenen hade ursprungligen utsmyckningar i form av målade kolonner, vilka inte längre finns kvar och den har tidigare även haft en ridå.

Väster om scenen finns en loge med omålade ytskikt. Där står en tramporgel som inte hörde till logen ursprungligen. En svängd trappa leder upp till läktaren ovanför scenen som är försedd med obehandlat trägolv och en läktarbröstning i form av vitmålade balusterdockor och en profilerad överliggare i samma kulör. Öster om scenen finns ett litet logerum där godtemplarlogens bibliotek, musikinstrument och regalieskåp enligt uppgift tidigare har förvarats. Rummet har obehandlat trägolv och omålade pärlspontspanel på väggar och i tak. Här finns även en rak trätrappa som byggdes på 1970-talet när källardelen iordningställdes.

Figur 19. Den lilla salen från sydväst. I rummets nordöstra hörn står ett regalieskåp med regalier inhängda vid fototillfället. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-05.

I byggnadskroppen mot öster ligger byggnadens lilla sal vars mått uppgår till cirka 7×7 meter. Den lilla salen har ursprungligt såpskurat trägolv, pärlspontspanel till bröstningshöjd samt tapetserade väggar med en blomstermönstrad blå tapet som liknar den ursprungliga. Rummet har idag ett vitmålat pärlspontstak, men har tidigare haft ett papptak. Rummets enda värmekälla utgörs av en rund plåtklädd kamin av samma modell som i salen fast något mindre. I rummet finns en modern vinkelbyggd serveringsdisk med utsida av vitmålad pärlspontspanel. Numer står det stora regalieskåpet i rummets nordöstra hörn.

Öster om den lilla salen ligger ett kök med trägolv som byttes ut på 1970-talet, väggar klädda med ljusblå pärlspontspanel och vitmålad pärlspontspanel i tak. I köket finns en järnspis av Näfvevarns tillverkning och en äldre spiskåpa av plåt, men köksinredningen härstammar huvudsakligen från 1970-talet. Här står även en modernare elspis. I köket finns emellertid även ett ursprungligt väggfast hörnskåp och en väggfast bänk. Norr om köket återfinns en farstu med trägolv, pärlspontsklädda väggar och tak i beige kulör. I farstun står en äldre vedlår och från detta rum leder en vinklad trappa upp till övervåningen.

Figur 20. Köket på bottenvåningen från sydöst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-05.

Figur 21. Farstun på bottenvåningen från väster. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-05.

*Figur 22. Farstun på övervåningen från väster. Foto: Daniel Olsson, Läns-
museet Gävleborg 2018-09-05.*

Övervåningen

Förutom de två läktare som redan tidigare har beskrivits består övervåningen av en lägenhet om två rum och kök och en farstu. Trappan leder upp till en stor och avlång farstu med trägolv, blåmålad pärlspontspanel till bröstningshöjd och ovanför denna en tapet i gråblå kulör och vitmålat trätak. I farstun finns ett stort trebölingsfönster mot norr. Då den relativt smala och svängda trappan till övervåningen inte medgav förflyttning av större möbler kunde fönstrets båda mittspröjsar vid behov tas bort. Under takfoten sitter en krok placerad som användes vid lyftning av möbler och större föremål som skulle lyftas in i lägenheten. I farstun finns en stor garderob samt ingång till lägenhetens kök respektive finrum. Dörrarna på övervåningen har utanpåliggande speglar och är av en annan modell än de som finns på bottenvåningen i huset, vilket tyder på att de är äldre och eventuellt skulle kunna komma från huset vid Kôrå i Ytteryg.

*Figur 23. Lägenhetens kök från söder. Till höger ses dörren till skafferiet. Foto
från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Läns-
museet Gävleborg 2018-09-05.*

Figur 24. Lägenhetens kök från nordväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg 2018-09-05.

Lägenhetens kök, som är beläget rakt ovanför bottenvåningens kök, har trägolv, ljusblåmålad pärlspontspanel, vitmålat tak, en vedspis troligen från 1940-talet med emaljerad gulbeige framsida, tillverkad av Bolinders i Stockholm, samt en vitmålad spiskåpa av plåt. Köksinredningen är från 1970-talet. Köket har ett skafferi med trägolv, blå pärlspontspanel och vitmålat trätak.

Väster om köket ligger en kammare med ytskikt från 1980-talet i äldre stil, dvs trägolv, en jugendtapet i blågrå kulör och ett vitmålat trätak. Här finns även tidstypisk grönfärgad emaljerad kamin från Skoglund & Olson i Gävle. I detta rum står det mindre flyttbara regalieskåpet, där en stor mängd ursprungliga regalier fortfarande förvaras.

Figur 25. Den gröna kaminen som står i kammaren i lägenheten.

Figur 26. Det flyttbara regalieskåpet i kammaren i lägenheten.

Figur 27. Lägenhetens finrum med kakelugn. Rummet användes under en period som slöjdsal. Foto från sydöst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-06.

Lägenhetens finrum utgörs av ett långsmalt rum med lackat trägolv som bär spår av tiden som slöjdsal. Ytskikten är i övrigt åtgärdade på 1980-talet med en vit tapet med bård med blomstermönster i jugendstil och ett vitmålat trätak. I finrummet finns en rak vitmålad kakelugn med profilerat krön.

Figur 28. Toalettbyggnaden från 1980-talet från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-05.

Uthus

Den fristående toalettbyggnaden från 1980-talet har fasader av liggande rödmålad träpanel, träfärgade dörrar, vitmålade knutar och omfattningar samt ett pyramidformat tak klätt med takpapp. På taket finns två plåtinklädda ventilationshuvor. Tidigare fanns ett äldre utedass ungefär på denna plats.

I anslutning till toalettbyggnaden finns även ett enklare gapskjul med regelstomme, rödmålade panelbrädor och ett pulpettak täckt med pannplåt.

Trädgård

Mellan byggnaden och byvägen finns en trädgårdsdel med gräsmatta som avgränsas med ett spjälstaket med huggna stenstolpar. Staketspjälorna är av trä och rödmålade med spetsig vitmålad topp. Rakt söder om logebyggnadens huvudingång finns en bred grindöppning med huggna kraftiga stenstolpar och mellan dessa två vitmålade trägrindar. Rakt öster om godtemplarhusets mindre entré finns en enkel grind av motsvarande utformning som den andra. Grusgångar leder till entréerna. Mitt på gräsmattan finns en flaggstång av trä. Intill den stora grinden står en rödmålad anslagstavla av trä som sattes upp 1975. Under 1900-talets första hälft fanns ett trädgårdsland norr om huvudbyggnaden.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Genom de renoveringar som har utförts är byggnaden med tillhörande toalettbyggnad idag i ett gott skick. Ett antal fönster är i behov av renovering och ommålning och färgen på delar av plåttaket har börjat flagna av. I övrigt har inga särskilda skador påträffats vid läns museets genomgångar i huset.

Föreningen har planer på att förse den stora salens södra läktare med en förhöjning ovanpå räcket då detta i nuläget är alldeles för lågt för att vara säkert. Planen är att förse räcket med ett svart järnrör som vilar på smala stolpar som sätts fast i räckets överliggare. Om detta utförs på ett anpassat och diskret sätt anser läns museet att det inte bör påverka upplevelsen av lokalen.

Placeringen av de båda värmepumparna som tillkommit efter 2013 påverkar i viss grad upplevelsen av byggnaden som ett närmast orört hus. Läns museet skulle ha föredragit en placering av de båda pumparna på husets norra fasad med inneenheterna placerade exempelvis bakom läktarbarriären uppe på läktaren ovanför scenen. Om det inte är möjligt att flytta dem i detta skede är ett annat alternativ att förse dem med någon form av ventilerad träöverbyggnad, så de ej blir fullt lika dominerande på fasaderna som idag.

Figur 29. Godtemplarhuset från sydost. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-06.

JÄMFÖRANDE STUDIE

För att kunna sätta in Godtemplarhuset i Kallmyr i ett större sammanhang och för att försöka ge en bild om det är unikt eller ej krävs en jämförelse både nationellt och regionalt.

Figur 30. Ede föreningshus, Offerdals socken, Jämtlands län, är en nykterhetsloge skyddad som byggnadsminne. Foto: Hans Lindqvist 2016. Bilden omfattas av Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International license.

Sverige

I Sverige är 68 anläggningar som klassas som förenings- eller folkrörelseanläggningar skyddade som byggnadsminnen. Av dessa är elva byggnader som tillhör eller har tillhört nykterhetsföreningar/nykterhetsloger. Dessa är fördelade på följande sätt i landet:

Kronobergs län:	2
Västmanlands län	1
Uppsala län	1
Dalarnas län	1
Västernorrlands län	1
Jämtlands län	5

Dessa logebyggnader är uppförda mellan år 1883 och 1932, men flertalet är byggda under tidsperioden 1895–1915. Det förhållandevis stora antalet skyddade nykterhetsbyggnader i Jämtland uppges bero på att nykterhetsrörelsen hade ett av sina starkaste fästena där och att det ingen annanstans i landet kom att uppföras så många logebyggnader.²³ Gamla teatern i Östersund anses allmänt som landets bäst bevarade logebyggnad från nykterhetsrörelsens första tid i landet.²⁴ Detta hus har som en nykterhetsloge i en stad emellertid en helt annan karaktär än godtemplarhuset i Kallmyr och är således inte jämförbart med detta.

²³ www.bebyggelseregistret.se; Krokoms kn, Offerdals Prästbord 1:19 Ede föreningshus.

²⁴ www.bebyggelseregistret.se; Östersunds kn, Gamla teatern i Östersund.

Detsamma gäller loghuset Babelsberg i Kramfors i Västernorrland i schweitzerstil och loghuset Gustav Wasa Minne i Svärdsjö i Dalarna, vilket är byggt i fornnordisk stil.

Av de båda byggnadsminnesförklarade nykterhetshusen i Kronobergs län är ordenshuset i Kråketorp uppfört i två etapper på 1920- och 1930-talet och således byggt med modernare utformning. Ett av de allra bäst bevarade logehusen i landet är sannolikt loghuset i Drev i Kronobergs län som i stort sett är intakt bevarat med all inredning från nykterhetsrörelsens tid kvar i huset. Som byggnad är det emellertid betydligt mindre, i ett plan och av en helt annan utformning än godtemplarhuset i Kallmyr. Ett intressant faktum är att byggnaden uppfördes 1914, men att inredningen i stora salen färdigställdes först 1928. Då pappspändes väggar över bröstpanelen och målades med olja *enkelt, men smakfullt med dekorationer*.²⁵ Ordenshuset i Gisslarbo i Västmanland är också uppfört i en våning. Blåbandshuset i Börstils-Söderby i Uppsala län är det enda av de skyddade nykterhetslogerna som har fasad av synligt timmer.

Störst likhet med Godtemplarhuset i Kallmyr har de fyra byggnadsminnesförklarade nykterhetshus som ligger på landsbygden i Jämtland, nämligen Låsböle ordenshus i Hallens socken, Ede föreningshus i Offerdals socken, Laxvikens bygdegård i Laxsjö socken och slutligen Tavnäs föreningshus. Det sistnämnda har i exteriören störst likheter med Kallmyrs godtemplarhus då det är uppfört i vinkel samt rödmålat med vita omfattningar. Samtliga dessa fyra byggnader har målade interiörer i den stora salen med olika former av utsmyckningar och/eller dekorationsmåleri.²⁶

Figur 31. Tavnäs föreningshus i Jämtlands län är en av de fem nykterhetsloger i detta län som är skyddad som byggnadsminne. Foto: Hans Lindqvist. Bilden omfattas av Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International license.

Förutom ovanstående logebyggnader är det endast ytterligare två av nykterhetsrörelsens hus som finns med i Bebyggelseregistret. Båda dessa objekt har förändrats kraftigt under 1900-talets senare del och är således inte alls jämförbara med ovanstående byggnader. Exakt hur många nykterhetsbyggnader det har

²⁵ Palmblad, S. s.32

²⁶ Eriksson, L.K. Mailväxling oktober 2018.

funnits i landet är svårt att ange exakt. Det beror också på vilka som ska räknas med. I början bedrevs verksamheten därtill ofta i hemmen eller i hyrda lokaler.

Figur 32. Godtemplarhuset "Gotan" i Ockelbo fungerar fortfarande som en samlingslokal. Äldre vykort i Läns museet Gävleborgs bildarkiv.

Gävleborgs län

I Gävleborgs län är två byggnader som i Bebyggelseregistret klassas som folkrörelse- eller föreningsbyggnader skyddade som byggnadsminnen. Det är Frimurarhuset i Gävle och Odd Fellow i Söderhamn. Ingen av dessa är knutna till nykterhetsrörelsen och de är båda byggnader som genom sin placering i respektive stadskärna samt logernas inriktning är av en helt annan karaktär än nykterhetslogernas byggnader på landsbygden. Odd Fellow i Söderhamn är skyddad som byggnadsminne huvudsakligen på grund av husets exteriör som ingår i den skyddade miljön kring torget. Ingen av dessa båda hus är således att betrakta som vanliga folkrörelsebyggnader.

I mitten av 1980-talet utförde Folkrörelsernas arkiv inventeringar av folkrörelselokaler i Ockelbo, Nordanstigs och Hofors kommuner. I Hofors utfördes emellertid inte någon totalinventering. Resultatet av dessa inventeringar finns publicerade i tryckta rapporter där varje byggnad beskrivs med text och bild. Den nu utförda uppföljningen av dessa byggnader har visat att de allra flesta har genomgått stora förändringar sedan inventeringen i början av 1980-talet. Ett mindre antal har sannolikt rivits och de som är kvar som föreningsbyggnader har vanligtvis genomgått relativt omfattande ombyggnader och renoveringar.

Vid Hembygdsförbundets byggnadsinventering i Gävleborgs län under perioden 1971–1976 inventerades en stor del av bebyggelsen i länets kommuner. För Gävle och Söderhamns kommuner utfördes dock ingen motsvarande byggnadsinventering i detta skede. Materialet finns redovisat i rapporter för respektive kommun där de byggnader som klassats finns upptagna i listor. Vid genomgång av dessa listor har läns museet funnit tolv byggnader som i listorna haft namn som gått att hänföra till nykterhetsrörelsen. Dessa är följande:

- NTO-gården i Gammelstilla, Torsåkers socken, Hofors kommun
- Fågelmuren i Årsunda socken, Sandvikens kommun
- Bastfallet i Österfärnebo socken, Sandvikens kommun
- Ordenshuset i Västanbyn, Sandvikens socken och kommun
- NTO i Lövvåker, Ovensjö socken, Sandvikens kommun

- Gotan i Ockebo socken och kommun
- NTO-Ordenshuset i Bofåra, Hanebo socken, Bollnäs kommun
- Godtemplarlokalen Klippan i Segersta socken, Bollnäs kommun
- Godtemplarlokalen i Simeå, Undersviks kommun
- Ordenshuset i Kläppa, Ljusdals socken och kommun
- Kårböle folkets hus (IOGT) Färila socken, Ljusdals kommun
- Godtemplarlokalen i Ingesarven i Bergsjö socken, Nordanstigs kommun

Genom sökningar i läns museets arkiv samt på Internet har uppgifter påträffats om tio av dessa byggnader. Den av dessa nykterhetsbyggnader som sannolikt är en av de allra bäst bevarade i Gävleborgs län är logehuset i Västaby i Sandviken, vilket är privatägt. Byggnadens interiör genomgick förändringar på 1920-talet och den stora salen har målade ytskikt från den tiden. Byggnadens exteriör renoverades med hjälp av byggnadsvårdsbidrag i början av 2000-talet.²⁷

Figur 33. Ordenshuset i Västaby i Sandviken före renovering av yttertak och fönster. Foto: Anna Lindgren, Läns museet Gävleborg 2003-10-29.

Även godtemplarlokalen Klippan i Segersta socken är välbevarad, men till skillnad från Godtemplarhuset i Kallmyr har den vitmålade ytskikt i hela den stora salen. Byggnaden används fortfarande som en samlingslokal.

Ett flertal av de övriga logehusen har genomgått mer eller mindre stora om- och tillbyggnader som ändrat byggnadernas ursprungliga karaktär, några så sent som under det senaste decenniet, av bilder att döma. Logehuset i Kläppa i Ljusdal är rivet, men de övriga som har påträffats finns fortfarande kvar.

Ett sällsynt tydligt och talande exempel på hur tidigare nykterhetsbyggnader idag kan nyttjas för helt andra ändamål och syften än de ursprungligen uppfördes för är NTO-huset i Gammelstilla vilket numer används som en byggnad som ingår i konceptet Gammelstilla Whisky(!)

Noterbart är även att godtemplarhuset i Kallmyr inte togs med i byggnadsinventeringen, vilket gör att det givetvis kan ha funnits fler välbevarade nykterhetsloger som i likhet med denna inte heller uppmärksammades vid dessa inventeringar. Byggnaden var dock som vi sett i mycket dåligt skick i början av 1970-talet, vilket skulle kunna förklara att den inte valdes ut vid inventeringen.

²⁷ Boox, L. s.2

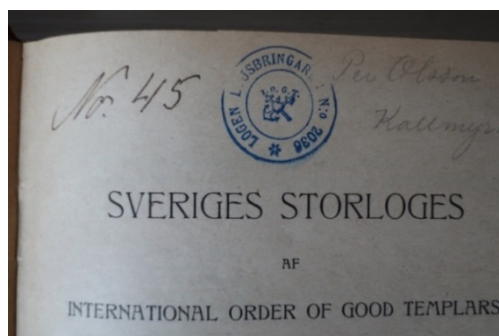
Förutom dessa finns i läns museets arkiv handlingar om ytterligare några nykterhetsbyggnader:

- Templarhuset i Karsjö, Järvsö socken, Ljusdals kommun
- Godtemplarhuset i Enångers socken, Hudiksvalls kommun

Det förstnämnda huset finns fortfarande kvar, men har tidvis använts som en lagerbyggnad till ett snickeri. Många äldre ytskikt finns fortfarande kvar i byggnaden, men husets grund är i mycket dåligt skick och det är oklart om det är möjligt för någon att bekosta en renovering. Godtemplarhuset i Enånger var mycket välbevarat när läns museet besiktigade byggnaden 1988. Huset revs emellertid 1991 för att ge plats för det nuvarande äldreboendet i samhället.²⁸

Hur många nykterhetsbyggnader som funnits i Gävleborgs län är ingen enkel fråga att svara på. I Gävleborgs arkiv finns cirka 1 000 arkiv efter nykterhetsföreningar i Gävleborgs län. Så många byggnader har det dock inte funnits då ungdomsloger och andra sammanslutningar i logernas regi fick egna ordensnummer. Vissa loger existerade också enbart en kortare period och ersattes av andra med nya namn. I andra fall kunde flera loger även husera i samma byggnad. För att ändå ge en bild av omfattningen har läns museet fört in uppgifter om de byggnader som har påträffats i en tabell, se bilaga. I första hand har uppgifter till denna hämtats från Arkiv Gävleborgs föreningshusinventeringar i Nordanstig, Ockelbo och Hofors, från IOGT:s logeinventeringar från Norra Hälsinglands distrikt samt Gästrikland, från olika sammanställningar och tabeller i samtida skrifter, men även byggnader som påträffats under undersökningens gång i olika källor har tagits med. I de fall uppgifter om byggnaderna har påträffats har de kortfattat förts in under kommentarer i tabellen. Hittills innefattar listan cirka 110 byggnader, men den är på inget sätt komplett. Trots detta kan den förhoppningsvis ändå ge en bild av byggnadsbeståndets variationer samt eventuellt kunna användas som ett av flera underlag för framtida inventeringar av nykterhetsbyggnader i Gävleborgs län. En grov uppskattning är att det sammanlagt kanske kan ha funnits någonstans mellan 200 och 300 nykterhetsbyggnader i Gävleborgs län.

Bengt Larsson i Kallmyr har under mer än 40 års tid varit engagerad i Godtemplarhusets bevarande och under denna tid besökt många liknande byggnader runt om i Gävleborg, men han har aldrig sett någon som är lika välbevarad.²⁹ Aktiva inom IOGT-NTO idag har inte heller kännedom om någon ytterligare välbevarad logebyggnad som inte har omnämnts i denna genomgång.³⁰

Figur 34. Detaljbild av titelsida i bok som har tillhört Ljusbringarens logebibliotek och därför är försedd med logens stämpel. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-06.

²⁸ Hudiksvalls Tidning, tidningsartikel våren 1991

²⁹ Larsson, B. Muntliga uppgifter, september 2018.

³⁰ Johansson, B-M. Verksamhetsutvecklare IOGT-NTO Gävleborg. Mailväxling oktober 2018.

KULTURHISTORISKA SLUTSATSER

Godtemplarhuset i Kallmyr är med stor sannolikhet ett av de allra bäst bevarade nykterhetshusen från nykterhetsrörelsens första decennier i Gävleborgs län. Av de sannolikt flera hundra byggnader som nykterhetsrörelsen uppförde i Gävleborgs län återstår idag endast ett fåtal i relativt oförändrat skick.

Byggnadens exteriör är förutom det senare tillkomna taket av pannplåt och värmepumparna av samma utförande som när huset uppfördes med synligt rödmålat timmer, stora spröjsade fönster och utsmyckade brokvistar. Invändigt utmärker sig främst den oförändrade stora salen med dess obehandlade ytskikt av trä, den stora kaminen, scenen, läktaren, men även angränsande utrymmen med biljettlucka, garderob etc. De knappa ekonomiska resurser som husets ägare ständigt har kämpat med avspeglar sig särskilt tydligt i byggnadens interiör. Även den lilla salen och lägenheten har till stor del behållit sin utformning och karaktär. Att huset fortfarande har en trädgårdsdel med flaggstång av trä och ett spjälstaket med huggna stenstolpar och grind bidrar också till den äldre karaktären. Byggnaden har alltsedan den uppfördes utgjort en betydelsefull mötesplats i Kallmyr och angränsande byar och det är ur kulturmiljömässig synpunkt mycket positivt att huset fortfarande har samma funktion som möteslokal. Att föremål från nykterhetslogens tid, som möbler, regalier, regalieskåp, charter, biblioteksböcker, balloteringsurnor mm fortfarande finns bevarade är viktigt för förståelsen av hur byggnaden ursprungligen har fungerat och nyttjats.

*Figur 35. Föreningen Ljusbringarens Charter. Foto: Daniel Olsson, Läns-
museet Gävleborg 2018-09-06.*

Även vid en jämförelse med de elva nykterhetsbyggnader i landet som är skyddade som byggnadsminnen framstår det tydligt att Godtemplarhuset i Kallmyr på flera sätt skiljer sig från dessa. De övriga har genomgående salar med mer eller mindre påkostade interiörer med målade vägg- och takytor och ofta även utsmyckningar. Som vi sett i exemplen från Småland tog det dock ibland över ett decennium innan all inredning i ett ordenshus var färdigställt. Byggnaden i Kallmyr ger således en i det närmaste unik bild av hur en godtemplarloge kunde se ut under den första tiden i en ny byggnad, innan logen hade ekonomiska möjligheter att färdigställa lokalen. Godtemplarhuset i Kallmyr är med andra ord ett mycket gott exempel på hur ett ordenshus i en by på landsbygden kunde se ut i början av 1900-talet, i en loge med stora ambitioner och mål, men med knappa resurser att färdigställa sitt nykterhetshus.

Godtemplarhuset i Kallmyr har genomgått vissa förändringar och tillägg genom åren, men i jämförelse med det stora flertalet nykterhetsbyggnader har huset i hög grad fått behålla sin ursprungliga karaktär. De renoveringar som har utförts från 1970-talet och framåt har skett med hög antikvarisk ambitionsnivå och stor respekt för de ursprungliga materialen. Byggnaden är ett tydligt exempel på hur en nykterhetsloge anordnades med en stor sal med scen, läktare, förstuga med biljettlucka och omklädningsrum, logerum, en mindre sal i anslutning till ett kaffekök och ovanpå denna del en vaktmästarlägenhet om två rum och kök.

Sammantaget gör detta att byggnaden som helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och att det därför är angeläget att den kan bevaras i så oförändrat skick som möjligt med nuvarande utformning och karaktär.

Figur 36. Detalj av den östra brokvisten. Foto: Daniel Olsson, Läns museet Gävleborg 2018-09-05.

Figur 37. Godtemplarhuset i Kallmyr från söder. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseum Gävleborg 2018-09-06.

LÄNSMUSEETS REKOMMENDATION

Trots att det inte har varit möjligt att inom ramen för detta projekt få någon total bild av det kvarvarande antalet välbevarade logebyggnader från nykterhetsrörelsen i Gävleborg har denna genomgång visat att Godtemplarhuset i Kallmyr med stor sannolikhet är en av de allra mest välbevarade logebyggnaderna i Gävleborgs län. Mot ovanstående bakgrund rekommenderar länsmuseum således länsstyrelsen att förklara Godtemplarhuset i Kallmyr som byggnadsminne. Länsmuseum, kan om så önskas, lämna ytterligare råd angående exempelvis vilka rum och utrymmen i byggnaden som skulle vara önskvärda att skydda vid en eventuell byggnadsminnesförklaring.

Oavsett detta anser länsmuseum dessutom att det är angeläget att genomföra en totalinventering av alla de kvarvarande byggnader som är eller har varit i folk-rörelsernas ägo. Denna genomgång har visat att väldigt många byggnader har genomgått stora förändringar, i många fall under det senaste decenniet och det är därför viktigt att det så snart som möjligt klarläggs vad som finns kvar och helst även vad som har funnits.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 4905-2018

Beslutsdatum: 2018-08-23

Länsmuseets dnr: 665/310

Fastighet: Kallmyr 8:1 och 8:3

Socken: Ljusdal

Kommun: Ljusdal

Uppdragsgivare: Föreningen Logen No 2036 Ljusbringaren i Kallmyr u.p.a.

Kontaktperson: Bengt Larsson, Kallmyr

Projekttid: Augusti–oktober 2018

Besiktningsdatum:	2013-07-01	Rådgivning
	2018-09-05	Besiktning och dokumentation
	2018-09-06	Inspelning av radioinslag
	2018-09-08	Kulturarvsdagen, visning

Dokumentationshandlingar förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv.

KÄLLOR

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv: Ljusdals kommun, Ljusdals kommun, Byggnader, Kallmyr 8:1, Kallmyr Godtemplarhus

Arkiv Gävleborg

- Arkivnr 842: IOGT Norra Hälsinglands distrikt. E4:4, Ekonomiska rapporter från logerna 1921-1952; IOGT:s ordenshusinventering 1921-1936 (spridda år).
- Arkivnr 901: IOGT Södra Hälsinglands distrikt 1886-1962, F1:1; Minnesskrift till Fyrtioårsjubileet 1887-1927, Bollnäs 1927.
- Arkivnr 984: IOGT Norra Hälsinglands distrikt Historiker 1909-1934 F1:1: 1884-1909 Hälsinglands distriktsloge av IOGT Minnesskrift Hudiksvall 1909 samt Hälsinglands norra Distriktsloges Minnesskrift vid 50årsjubileet 1934 Hudiksvall 1934.
- Kartarkivet: Karta över Gestriklands distrikt-loge område (1890-talet).
- Ritningsförslag till Ordenshus efter pristävlan utgiven av Storlogens verkställande råd. Stockholm 1917.

Tryckta källor

Aagård, Gun-Britt (1988) *Inventering av folkrörelselokaler i Ockelbo kommun*. Gävle.

Almqvist, Torbjörn, Johansson, Hjärdis, Simonsson, Lena (1979) *Vad folket byggde. Ett utkast till folkrörelsernas byggnadshistoria*. Stockholm.

Boox, Lena (2004) *Slutredovisning. Ordenshus för IOGT i Västanbyn, Antikvarisk kontroll i samband med renovering av tak*. Gävle.

Hembygdsförbundets tryckta rapporter efter byggnadsinventeringar i Nordanstigs, Hudiksvalls, Ljusdals, Bollnäs, Ovanåkers, Ockelbo, Sandvikens och Hofors kommuner. Utgivna 1971-1976.

Hudiksvalls tidning, tidningsartikel om ordenshuset i Enånger våren 1991.

Karlsson, Bernt red. (1980) *Hus att hålla till i. Om nykterhetsrörelsens samlingslokaler*. Stockholm.

- Larsson, Bengt (2009) *Jubileumsskrift. Kallmyr Godtemplarhus 100 år. 1908-2008*. Kallmyr.
- Nilsson, Ingrid (2004) *IOGT – från Orden till förening*. Sollentuna.
- Nyström, Bengt red.(1979) *Upp till kamp mot brännvinsdraken. IOGT-NTO 100 år*. Stockholm.
- Palmblad, Samuel (2013) *Logehuset i Drev Byggnadsminnen i Kronobergs län*. Växjö.
- Sundin Ulla (1987) *Inventering av folkrörelselokaler i Ockelbo kommun*. Gävle.

Internet

- www.bebyggelseregistret.raa.se
- www.gd.se
- www.helahalsingland.se; *Hudiksvalls tidning*. Artikel 2009-08-13.
- www.systembolaget.se
- www.wikiwand.com/sv/IOGT

Otryckta källor

- Ländsjö utomhusmuseum, informationstavlor om Olof Bergströms liv och IOGT, september 2018.
- Tabellsammanställning utförd av Bengt Larsson, Kallmyr, över logerna i Hälsinglands norra distriktsloge av IOGT 1902.

Informanter

- Eriksson, Lars K. Antikvarie Länsstyrelsen Jämtland. Mailväxling oktober 2018.
- Johansson, Britt-Marie. Verksamhetsutvecklare IOGT-NTO Gävleborg. Mailväxling oktober och november 2018.
- Larsson, Bengt, Kallmyr. Ordförande i Föreningen Logen No 2036 Ljusbringaren i Kallmyr UPA. Muntliga uppgifter, augusti-oktober 2018
- Sundberg, Jan. Initiativtagare till husets bevarande på 1970-talet och föreningens förste ordförande. Muntliga uppgifter i samband med Kulturarvsdagen i Kallmyrs Godtemplarhus 2018-09-08.

Bilaga. Nykterhetslogers byggnader i Gävleborgs län

Kommun	Socken	By	Logenamn	Uppf ört	Om-/till- byggt	Rivet	Källa	kommentarer
Bollnäs	Arbrå	Flästa	IOGT-logen 1918 Flästa Nyårsgåva	1902			Minnesskrift. 1927, s.49	Sammanlagd av logerna Påskblomman, Nyårslöftet och Vaksam
Bollnäs	Arbrå	Vallsta	NTO-logen 334 Hofsbaneret	1892	1927		www.hofvet.nu/historia	Åkre 3:25. Logen upphörde 2009. Bygderådet övertog huset
Bollnäs	Bollnäs	Bollnäs	IOGT-logen 223, Hälsingebanerét				Minnesskrift. 1927, s.41ff	
Bollnäs	Hanebo	Bofara	NTO-huset				Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Bofara 4:8
Bollnäs	Segersta	Gäversta	IOGT-logen Klippan				Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Gäversta 3:40
Bollnäs	Undersvik	Simeå	IOGT				Länsmuseet Gävleborgsarkiv	Simeå 2:23
Bollnäs		Hå	IOGT-logen 295 Häl- singeskölden i Hå	1900			Minnesskrift. 1927, s.44	Gäversta 3:40
Bollnäs		Viksjöfors	IOGT-logen 631 Trudvang	1887			Minnesskrift. 1927, s.45	Logen flyttad till Älvkarhed 1899
Bollnäs		Viksjöfors	IOGT-logen 631 Trudvang	1911			Minnesskrift. 1927, s.46	
Gävle	Gävle	Bomhus	IOGT-logen 1992 Bomhus Vål	1899	1911, 1921, 1928		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av plank och brädor, tegeltak
Gävle	Gävle	Bomhus	IOGT-logen 1992. Bomhus vål	1933			Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av plank och brädor, papptak
Gävle	Gävle	Strömsbro	IOGT-logen 1948 Strömsbro Framtid	1903	1931		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, tak av papp/ plåt
Gävle	Hamrånge	Axmarby	IOGT-logen 542 Ax i Dalen	1926			Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av Regelkonstruktion, plåttak
Gävle	Hamrånge	Bergby	IOGT-logen 1155 God hamn	1912			Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, plåttak
Gävle	Hamrånge	Hamrånge- fjärden	IOGT-logen 3978 Strandklippan	1926	1929		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, plåttak
Gävle	Hamrånge	Norrundet	IOGT-logen 1766 Sundets Vål	1909	1930		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av plank, plåttak. Omläggning av golv
Gävle	Hille	Oppala	IOGT-logen 659 Hållfast				Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	
Gävle	Valbo	Nybo	IOGT-logen 442 Valbo	1891			Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä med cement-tegeltak
Gävle	Valbo	Harnäs	IOGT-logen 408 Svea Lejon	1896	1916		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä papptak, sal ombyggd
Gävle	Valbo	Hagaström	IOGT-logen 960 Johannesborg	?	1920-1921		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Äldre hus ombyggdes. Hus av trä och tegel, papptak
Hofors	Hofors	Hofors	IOGT-logen 2378 Hofors minne	1901	1916, 1928- 1931, 1948 m fl		Aagård, 1983, s. 397f/ Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, plåttak. Ombyggd interiör o. exteriör. IOGT-NTO
Hofors	Torsåker	Gammelstilla	NTO-templet 223 Lyckan	1895	1925, 1960		Aagård, 1983, s. 399	Slaggsten, putsat, scen borttagen
Hofors	Torsåker	Hofors	TO-templet 558 Hofors	1903			Aagård, 1983, s. 401	Till 1913, pensionat
Hofors	Torsåker	Hofors	TO-templet 558 Hofors	?			Aagård, 1983, s. 400f	Timmerhus, inköpt 1958, NTO-lokalen
Hofors	Torsåker	Torsåker	NTO-templet 262 Senapskornet	1909		1935	Aagård, 1983, s. 403	Dansbanan Kupan fanns på tomten
Hofors	Torsåker	Torsåker	NTO-templet 262 Senapskornet	Efter 1935		1965- 1970	Aagård, 1983, s. 402f	"Grand", funkisstil
Hofors	Torsåker	Torsåker	IOGT-logen 271 Thors Här	1906	1928		Aagård, 1983, s. 371/ Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Lokalen såld, 1961, bygdegård (interiör ej inv. 1983). Hus av tegel och trä. Plåttak
Hudiksvall	Bjuråker	Brännåsen	IOGT-logen 3090 Brännåns hopp	1934			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med spån tak
Hudiksvall	Bjuråker	Norrberg	IOGT-logen 2910 Norrbergs välgång	1909	1927, 1937(?)		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med tegeltak. Förslag till ombyggnad

Bilaga

Hudiksvall	Bjuråker	Västansjö	IOGT-logen 3137 Dellens Borg	Omkring 1900	1930		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med tegeltak
Hudiksvall	Bjuråker	Ångebo	IOGT-logen 2910 Norrbergs Vägång i Ångebo	?			Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Upplåtelse av tomt 1937. Byggsdes logehuset?
Hudiksvall	Delsbo	Ava	IOGT-logen 1994 Förhoppning	?	1924		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med tegeltak. Samlingssal
Hudiksvall	Enånger	Bölan	IOGT-logen 397 Skandinavien	1898			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med plåttak
Hudiksvall	Enånger	Enånger (Fridhem)	IOGT-logen 398 Enångers framtid	1893	1942	1991	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Hus av timmer med plåttak. Byggs av inlämnings- garderob
Hudiksvall	Hudiksvall	Hudiksvall	IOGT-logerna: 198 Frisk 197 Thors Helsing 155 Räddningsbåten 223 Hudiksvall 224 Fanan	1885	1931		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	"Hudiksvalls Godt. samfund". Hus av timmer, reveterat med tegel, två våningar, plåttak. Kv. Kronan nr 4
Hudiksvall	Forså	Sörforså	IOGT-logen Majfloden	1919	1935		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med papptak (Folkets hus i Sörforså)
Hudiksvall	Hälsingtuna	Sanna	IOGT-logen 337 Iduna	1889	1929		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med tegeltak, tillbyggnad av möteslokal
Hudiksvall	Hälsingtuna	Silja	IOGT-logen 2556, Siljan	1899-1901	1916		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med spåntak. Vaktmästarbostad
Hudiksvall	Hög	Västanåker	IOGT-logen 3018 Westa	1905	1926		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med plåttak. Västanåker 2:4
Hudiksvall	Njutånger	Kyrkbyn	IOGT-logen 154 Breanton	1892			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä, papptak. Ritat av ark. Nils Norden
Hudiksvall	Rogsta	Hovsäter	IOGT-logen 2323 Segervinnaren	?	1929		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med spåntak. Takarbete
Hudiksvall	Rogsta	Via	IOGT-logen 2161 Albogia	Omkring 1900	1931, 1930-talets mitt		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med tegeltak. Brädfodring. Backen 2:11
Ljusdal	Färila	Färila	IOGT-logen 190 Norrskenet	1889	1926		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av regelstomme med papptak. Genomgripande tillbyggnad av den stora salen
Ljusdal	Färila	Kårböle	IOGT				Länsmuseets Gävleborgs arkiv	
Ljusdal	Järvsö	Karsjö	TO-logen				Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Huset använt som lager. I dåligt skick.
Ljusdal	Järvsö	Lörstrand	IOGT-logen 4699 Syskonringen				Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Grund för byggnad lagd (1932) Färdigbyggd 1936-1937. Lörång 2:13
Ljusdal	Järvsö	Säljesta	IOGT-logen 908 Ljusneborg	1901	1924		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	
Ljusdal	Järvsö	Våga	IOGT-logen 1234 Jerfsö Enighet				Larsson, B. Tabell 1902	
Ljusdal	Ljusdal	Bäckan	IOGT-logen 932 Ljus på höjden	1880-talet	1929		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med spåntak. Bäckan 2:7
Ljusdal	Ljusdal	Hybo	IOGT-logen 1181 Arbetarnes hem	1891	1911, 1929		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av plank med tegeltak. Omboning av väggarna
Ljusdal	Ljusdal	Kallmyr	IOGT-logen 2036 Ljusbringaren	1907, 1908			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Föreningshuset. Skola 1929-1939. Ungdomslogen 2225 Unga viljor
Ljusdal	Ljusdal	Kläppa	IOGT-logen 3198 Angantyr	1932			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Ordenshus ska uppföras grundläggning utförd (1932) (Uppfört 1936) Kläppa 11:2
Ljusdal	Ljusdal	Ljusdal	IOGT-logen 928 Ljusdalen	1880-talet	1906, 1925, 1944, 1990-talet		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Glimtar från Ljusdal, s.145ff	Hus av trä med plåttak. Tillbyggnad. Biograf Röda kvarn, teater, affär och bostäder
Ljusdal	Ljusdal	Ljusdal	Templet 18 Ljus i Dalen av NTO	1910	1970-talet		Glimtar från Ljusdal, s.148ff	Senare övertog Pingstkyrkan huset
Ljusdal	Ljusdal	Storhaga	IOGT-logen Sunnanås framtid				Larsson, Oile, muntlig uppgift	Huset står fortfarande kvar (2018)
Ljusdal	Ljusdal	Tallåsen	IOGT-logen 2630 Ljus på Heden	1907	1931		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med papptak

Bilaga

Nordanstig	Bergsjö	Älgered	IOGT-logen 1921 Fridhem	1899	1901, 1906, 1913		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.110/ HT-artikel 2009-08-13	Hus av timmer med spåntak. Påbyggnad Affär inrymd i samma hus, bio
Nordanstig	Bergsjö	Älvsund	IOGT-logen 448 Ede-Ström	1915	1930-talet		Aagård, s.111	Ombyggt till café, senare affär
Nordanstig	Bergsjö	Ingesarven	IOGT-logen 454 Hoppets arv	1899	1923, 1984-1985		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.108f	Hus av timmer med spåntak. Inv. renovering. Köpt av MHF-Nordanstig 1971
Nordanstig	Bergsjö	Högen	IOGT-logen 2406	1907 (1906)	1921		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.107	Hus av timmer med spåntak/ Skola på 1930-talet, ombyggt till privatbostad
Nordanstig	Bergsjö	Bjåsta	IOGT-logen 254 Frimodig	1886 (1890)	1912	?	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aaård, s.105f	Hus av timmer med spåntak. Restaurering Stod öde 1986, i väntan på rivning
Nordanstig	Bergsjö	Kyrkbyn	IOGT-logen 3692 Ljus	Omkrin g 1890	1922, 1958		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.103f	Hus av timmer med plåttak. Urspr. tingshus, tillbyggt med bio, ändring av salen. Kyrkbyn 12:19
Nordanstig	Bergsjö	Högen	SGU-avd 351 Vårbrodd/SGU-hemmet	1945			Aaård, s.112	1970 sålt till föreningen 3692 Bergsjö av IOGT-NTO (Logen Ljus) Bergvik 1:8
Nordanstig	Gnarp	Röde	IOGT-logen 438 Gnarp	1900	1923, 1973		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.113f	Hus av trä med papptak, ”Blågården”, stor ombyggnad 1973
Nordanstig	Gnarp	Byn	IOGT-logen 2372 Framåt	1902	1924, 1929, 1930	Efter 1971	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.115	Hus av tegel med brädfodrade väggar. Scentillbyggnad. Använt som skollokal och verkstad. Byn 1:18
Nordanstig	Gnarp	Gränsfors	IOGT-logen 1721 Nordstjärnan	1898	1923	1985	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.116	Hus av obränt tegel med brädfodring och plåttak. Inv. renovering. Västergrängsjö 1:11
Nordanstig	Gnarp	Norrfrjärden	IOGT-logen 605 Lyckans början	1890	1913		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.117	Hus av trä med spåntak Sält på 1970-talet till Norrfjärens IF. Utbytta fönster
Nordanstig	Gnarp	Sörfjärden	IOGT-logen 764 Fabian	1896	1923, 1950-talet	1985	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.118	Hus av timmer och brädor med spåntak. Ombyggt exteriör
Nordanstig	Gnarp		Urspr. Godtemplarhus. Lottagård	1890			Aagård, s.131	Sält till Frälsningsarmén 1896
Nordanstig	Gnarp	Årskogen	IOGT-logen 2264 Skogsblomman	1915	1936		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus med regelstomme och spåntak. Berge 1:13
Nordanstig	Harmånger	Hånick	IOGT-logen 2724 Vågbrytaren	1900-talets början	1980-talet		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.118	Hus av trä med plåttak. Ombyggt av privatperson
Nordanstig	Harm-ånger	Vattlång	IOGT-logen 336 Fristaden	(1889) 1900	1913, 1920, 1930, 1953		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.112	Hus av trä med spåntak. Utbyggnad. Omfattande ombyggnad
Nordanstig	Harmånger	Rösta	IOGT-logen 453 Wadmans Minne	?			Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av trä med spåntak
Nordanstig	Harmånger	Vattlång	IOGT-kretslogen Trohetsklippan/Liagården	1956			Aagård, s.124	Sommarhem privatägt 1986
Nordanstig	Harmånger	Vattrång	IOGT-logen 2202 Wadvina	1899	1922		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med spåntak
Nordanstig	Hassela	Nordanbro	IOGT-logen 253 Hassela sköld	1886	1924, 1953/1983		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901/ Aagård, s.125f	Hus av trä, plåttak. Restaurering idag bl a bibliotek. Ombyggt exteriör och interiör. Nordanbro 2:43
Nordanstig	Hassela	Malungen	IOGT-logen 300 Malungens hopp	1921	1923		Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av timmer med spåntak. Privatägt, brand-skadat. Malungen 3:32
Nordanstig	Hassela	Kyrkbyn	NGTO-logen 1162 Hassela borg/ National	1914	1928	1970	Aagård, s.128	Senare NTO-loge, verkstad, nedbrunnet

Bilaga

Nordanstig	Hassela	Lindsjön	IOGT-logen 1148 Lindsjö Borg	1914				Arkiv Gävleborg Arkivnr 901	Hus av plank, timmer och brädor med spåntak. Lindsjön 5:2
Nordanstig	Hassela	Nordanbro	Hassela IOGT-NTOs scoutår	1957-1959				Aagård, s.129	Urspr. äldre hus från Stakholmen
Nordanstig	Ilso	Berge	IOGT-logen 250 November-blomman	1902		?	1918-1919	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.120	Hus av trä med taktegel. Genomgripande reparation av den stora salen. Sålts till privatperson, förfallet 1986
Nordanstig	Jättendal	Frösten	IOGT-logen 2274 Dalens ros	1898			1920-21, 1956-1957, 1972	Arkiv Gävleborg Arkivnr 901 /Aagård, s.121f	Hus av trä med tegeltak Ombyggt exteriör och interiör.
Ockelbo	Ockelbo	Rönbacken	Källsjöns blåbandsförening	1936			Bl a 1974	Sundin, s.71f	Efter 1923 Källsjön-Rönbackens BBF
Ockelbo	Ockelbo	Brattfors	IOGT-logen 1056 Brattfors framtid	1900			1910, m fl	Sundin, s.73f	Hus av trä, spåntak. Har även fungerat som missionshus. Interiör förändrad
Ockelbo	Ockelbo	Lingbo	IOGT-logen 282 Linghem	1883-1884			1935, 1984	Sundin, s.75f	Senare IOGT-NTO, matbespisning mm. Totalt ombyggt
Ockelbo	Ockelbo	Mo	TO-templet 1985 Aftonstjärnan	Före 1922			1950-talet	Sundin, s.77f	Från 1922; NTO-templet aftonstjärnan. Helt ombyggt
Ockelbo	Ockelbo	Ockelbo	IOGT-logen 685 Ockelbo Framtid	1894			1912, 1972	Sundin, s.79ff/ Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	"Gotan", senare IOGT-NTO. Bio, amatördeater mm. Tillbyggnad av läktare och scen 1912
Ockelbo	Ockelbo	Åmot	IOGT-logen 3833 Åmots lycka	1908			1929, 1930-1950-talet	Arkiv Gävleborg Arkivnr 842 /Sundin, s.82f	Hus av trä, spåntak. Stora lokalen från 1921. Ett äldre hus byggdes om. Västuga
Ockelbo	Ockelbo	Östby	SGU-avd 298 Framtidens hopp	1930-talets början				Sundin, s.84	Sommarhem, privatägt sedan 1963
Ovanåker	Alfta	Alfta	IOGT-logen 291 Mjölnär	1902				Minnesskrift. 1927, s.45	Bild på huset s.39
Ovanåker	Alfta	Runemo	IOGT-logen 2980 Runemo framtid	1904			1907?	Minnesskrift. 1927, s.46	Ett äldre hus flyttades till platsen
Ovanåker	Ovanåker	Edsbyn	IOGT-logen 1993 Edsborg	1896				Minnesskrift. 1927, s.47	Huset sålt 1900
Ovanåker	Ovanåker	Edsbyn	IOGT-logen 1993 Edsborg	1903				Minnesskrift. 1927, s.47	Bild på huset s.50
Sandviken?	Järbo	Järbo	IOGT-logen 1156 Seger Wunnen	1893			1913	Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, papptak
Sandviken	Ovansjö	Lövåker	NTO				2008	Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Lövåker 1:17
Sandviken	Ovansjö	Åshammar	IOGT-logen 993 Familjens vän	1898				Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av trä, plåttak
Sandviken	Sandviken	Västanbyn	IOGT-logen 1200 Högbö	1901			1929-1931	Arkiv Gävleborg Arkivnr 842 /Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Hus av trä tegeltak, idag plåttak. Takrenovering med byggnads- värdsbidrag
Sandviken	Sandviken	Sandviken	IOGT-logen 200 Vänskapsbandet	1892			1904	Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av plank och brädor, tegeltak. Tornbyggnad uppförd 1904
Sandviken	Årsunda	Sörby	IOGT-logen 2293 Enighet	1901			1915	Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Tillbyggnad av två flyglar
Sandviken	Årsunda	Fågelimuren?	IOGT?					Länsmuseet Gävleborgs arkiv	Fågelimuren 2:5
Söderhamn		Haga	IOGT-logen 323 Hagaborg	1885				Minnesskrift. 1927, s.30	Nedbrunnen 1924
Söderhamn		Haga	IOGT-logen 323 Hagaborg	1924				Minnesskrift. 1927, s.30	Trol. Byggt efter typ 1, förslag 5
Söderhamn	Trönö	Trönö	IOGT-logen 304 Trönö enighet	?				Minnesskrift. 1927, s.32f	Bild på huset s.32
Söderhamn	Trönö	Trönö	IOGT-logen 556 Thorön	1900				Minnesskrift. 1927, s.33ff	Bild på huset s.34
Söderhamn	Norråla	Norråla	IOGT-logen Vikingaborg	1902			1921	Minnesskrift. 1927, s.36	Huset tillbyggt 1921
Söderhamn	Sandarne?	Stugsund	IOGT-logen 302 Stugsundsklippan	1888				Minnesskrift. 1927, s.38	

Söderhamn	Sandarne?	Stugsund	IOGT-logen 302 Stugsundsklippan	1924			Minnesskrift, 1927, s.38	
Söderhamn?	Skog	Lingbo	IOGT-logen 282 Linghem	1884	1906-1907		Arkiv Gävleborg Arkivnr 842	Hus av plank, tegeltak
Söderhamn	Östanbo		IOGT-logen 3510 Nordens kämpe	?			Minnesskrift, 1927, s.38	Bild på huset s.39

Förteckning över nykterhetslogers byggnader i Gävleborgs län sammanställd av Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, hösten 2018, med utgångspunkt från nedanstående källor. Observera att denna förteckning inte på något sätt är komplett utan enbart ska ses som en lista över de logebyggnader som har påträffats i olika källor vid länsmuseets genomgång.

Källor

Litteratur

Aagård, Gun-Britt (1988) *Inventering av folkrörelselokaler i Ockelbo kommun*. Gävle.

Glimtar från Ljusdal under 100 år. 1889-1989 (1989) Skrifter från Ljusdalsbygdens museum nr 1. Ljusdal.

IOGT Södra Hälsinglands distrikt (1927) *Minnesskrift till Fyrtioårsjubileet 1887-1927*. Bollnäs.

Sundin Ulla (1987) *Inventering av folkrörelselokaler i Ockelbo kommun*. Gävle.

Arkiv Gävleborg IOGT Gästriklands distrikt loge. Arkivnr 842: F2:6, IOGT:s ordenshusinventering 1931-1940

Arkiv Gävleborg IOGT Norra Hälsinglands distrikt. Arkiv nr 901: E4:4, Ekonomiska rapporter från logerna 1921-1952; IOGT:s ordenshusinventering 1921-1936 (spridda år)

Otryckta källor

Larsson, Bengt. Tabellsammanställning IOGT-loger Hälsinglands norra distrikt 1902.

Internet

Hudiksvalls tidning. www.helahalsingland.se; Artikel 2009-08-13.

www.hofvet.se

Muntliga uppgifter

Larsson, Olle, Ljusdal. (Olle Larssons föräldrar var aktiva i IOGT-logen Sunnanås framtid). September 2018.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE